

ERDEIFENYŐ PLANTÁZSOK MAGYARORSZÁGON — AZ ELSŐ HÁROM ÉVTIZED MÉRLEGE

DR. MÁTYÁS CSABA

*A maggazdálkodás az ipari sémákba amúgy is nehezen kény-
szeríthető erdőgazdálkodás egyik leggyengébb pontja, mondhatni
Achilles-sarka. Az ültetvényes magtermesztés bevezetéséhez szin-
te a gondolat megszületésének pillanatától nagy reményeket fűzött
a szakmai közvélemény. Hogyan és milyen mértékben teljesültek
a munka legelején kitűzött célok?*

Az állami erdőgazdálkodás újjászületésének időszakában a hároméves terv fenyvesítési célkitűzései megvalósítását jelentősen akadályozta az erdeifenyő-
mag hiánya. Jóllehet 1948 óta országosan kiépültek az üzemi kezelésű fenyő-
magpergetők, teljesítőképességüket a tobozgyűjtés nehézségei korlátozták. Ez
a maghiány hozta felszínre a „fenyőmagplantázs” létesítésének szükségességét.
Az ötletet *B. Lindquist*, svéd nemesítő munkája szolgáltatta. Ő volt az, aki a
dán *Syrach Larsen* gondolatát országosan programmá alakítva felkarolta. Ke-
vesen tudják, hogy *Syrach Larsen* elgondolása éppen Magyarországon hangzott
el először szélesebb szakközönség előtt, az 1936-ban rendezett IUFRO-kong-
resszuson. Elgondolásai azonnali valóráváltását a soron következő évek viharai
lehetetlenné tették. A háború utáni években a meginduló kutatás hazai köve-
tésének nem kedvezett az akkoriban (1949—50) éppen politikai-ideológiai vo-
natkozásokkal súlyosan terhelt vita a weissmannista-morganista és a *Liszenkó*
által képviselt álláspont között. Meg kell jegyezni, hogy a felfogások kieleződé-
se miatt a téma felvetés nem is volt teljesen veszélytelen.

1. ábra. Az Acsád—Cikota-i erdeifenyő-plantázs 1973-ban. Bánó István néhány mun-
katársával (fotó: Mátyás Cs.)

Végül Babos Imre és Mihályi Zoltán előterjesztésére 1951-ben Tömpe István, az Erdőközpont akkori vezetője a Vas megyei Erdőgazdasági Egyesülést bízta meg az ültetvények kísérleti létrehozásával. A feladat végrehajtását az Egyesülés erdőművelője, Bánó István vette kézbe. A munkával kapcsolatos elvárásokat érzékelteti, hogy a „fenyőmagtermelő plantázsról” szóló híradás már az Erdő első számában helyet kapott.

Bánó István a kezdeti, alig egyéves tapasztalatok ismertetése mellett három fő célt tűzött ki:

- az erdészeti növénynevelés elősegítését,
 - a korai és jó minőségű magtermelés megvalósítását és
 - a magtermelés önköltségének csökkentését.
- Vegyük számba, mennyire teljesültek az akkori elképzelések.

A nemesítés terén

a kor szelleméhez híven a válogatott törzsfák leoltásától az első években a „vegetatív hidridizálástól” vártak jelentős eredményt. Ennek éppen az ellenkezője bizonyult az erdészeti növénynevelés fő erősségének: vagyis az, hogy oltással a szelektált egyed kiemelkedő örökletes tulajdonságai változás nélkül megőrizhetők és továbbvihetők.

Már az oltványok első néhány évében a válogatott törzsfák klónok között igen nagy különbségek mutatkoztak mind a növekedés, mind a minőségi bélyegek (törzs és koronaalak stb.) tekintetében. Úgy tűnt, hogy a fahozam mennyiségi és minőségi fokozása egy lépésben könnyedén elérhető lesz. Az időközben megkezdett utóvizsgálat (tehát az oltványok magterméséből nevelt csemeték növekedésének összehasonlítás) eredményei rávilágítottak arra, hogy az előrelépés nem lesz könnyű, keservesen meg kell dolgozni a fatermőképesség fokozása érdekében.

Harminc év eltelte után mindenesetre fatermési adatokkal tudjuk dokumentálni az első, Bánó által szelektált klónösszeállítás akkor még csak feltételezett hozamtöbbletét. A „Cikota—1” névre keresztelt fajta 1974-ben előzetes, 1981-ben állami elismerést kapott. Időközben további fajtajelöltek jelentek meg, amelyek minősítése folyamatban van (1. táblázat).

2. ábra. A térfallá sűrűsödött oltványok hozama ma már eléri a 16 kg tiszta magot hektáronként (fotó: Mátyás Cs.)

Az eddig bejelentett erdeifenyő-fajták, fajtajelöltek

Fajtanév	Fajta-bejelentés éve	Kiemelkedő tulajdonság lényege
„Cikota—1” (ÁE)	1972	Kommersz erdeifenyőhöz képest átlagosan 10% hozamtöbblet
„Cikota—2” (FJ)	1980	„Cikota—1” standardhoz képest 8—10% hozamtöbblet
„Alföldi” (FJ)	1972	Jobb termőhelyállóság alföldi körülmények között
„Ásotthalom”	1982	Alföldi viszonyok között kedvező törzs- és koronaalak, jó növekedés
„Pornói”	1982	„Cikota—1” standardhoz képest 10% hozamtöbblet, jobb törzsalak és kedvezőbb ágasság

ÁE=államilag elismert fajta FJ=fajtakísérletre javasolt fajtajelölt.

A magtermesztés fejlesztése

terén érte el a magyar kutatás a legeredetibb eredményeket. Bánó István munkássága nyomán iskola alakult ki, amely gyakorlatias megoldást kínált a maghiány megszüntetésére. A koncepció lényege:

- a magtermesztés gazdasági tevékenység, ezért az ültetvény csak akkor tölti be célját, ha olyan oltványokból áll, amelyek megfelelő mennyiségű magot képesek teremni (vagyis a klónokat magtermőképességre is szelektálni kell); továbbá
- a magtermesztő ültetvények („plantázsok”) központosítva, nagyobb területen létesüljenek, hogy üzemeltetésük racionálisan megoldható legyen.

Ez a koncepció tette lehetővé azt, hogy mára az ültetvények komoly szerepet kaptak az erdeifenyőmag-ellátásban —, de azt is meg kell mondani, hogy ez a szemlélet igen erős vitát váltott ki a nemzetközi szakmai körökben. Legerősebben a Bánó István által kidolgozott, magtermesztési értékre szelektálást vitatták amiatt, mert sokan negatív összefüggést véltek a magtermőképesség és a növekedés között. Ez a feltételezés a hazai szakemberek körében is elterjedt. Messzire vezetne annak kifejtése, hogy miért nem állja meg a helyét. Az viszont tény, hogy ilyen összefüggést az utódvizsgálatok során nem találtunk. Ez az aggodalom nem indokolt. Az ültetvényterületek koncentrációja inkább a külföldi szakemberek szemében látszott követésre érdemes példának, hazai vonatkozásban az utóbbi időben ezzel ellentétes vélemények és törekvések figyelhetők meg. Ez összefügg a gazdasági életünkben erősödő decentralizálási hullámmal és az erdőgazdaságok érthető törekvésével, hogy a szükséges magmennyiséget biztonságosan elő tudják állítani.

A központosítás fenntartása mellett szól, hogy nemcsak a fenntartás, üzemeltetés és a felügyelet, hanem a beporzási viszonyok, tehát a mag minősége is bizonyos kritikus méret alatt kedvezőtlenül alakul. Emellett nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a mag nem terjedelmes termék, szállítása különösebb költséget nem jelent. Másrészt a fenyőmag évekig biztonságosan tárolható, így esetleges elemi károknak, termésviszsaeséseknek is kisebb a szerepe.

A jelenlegi erdeifenyő-magtermesztő ültetvények

Klónösszeállítás, fajta neve	Üzemeltető	Az ültetvény			
		területe ha	helye k. hat.	kora 1983-ban év	1984-re várható tisztá mag- hozam, kg
„Cikota—1”	NYFK	27	Acsád	15	485
„Cikota—1”	MEFAG	6	Hatvan	10	65
„Alföldi”	NEFAG	19	Albertirsa	9	160
„Mátrai”	MEFAG	3	Hatvan	12	25
„Kinai”	MEFAG	1	Hatvan	15	20
„Ásotthalom”	DEFAG	4	Ásotthalom	7	10
<i>Szelektált kat. együtt:</i>		59 ha			765
„Cikota—2”	NYFK	10	Acsád	15	180
„Pornói”	NYFK	11	Acsád	13	175
„Pornói”	MEFAG	12	Heves	1	—
<i>Elit kat. együtt:</i>		33 ha			355
<i>Mindösszesen:</i>		92 ha			1120

A magtermesztés önköltségének csökkentését

az ültetvényekben megvalósítható racionalizálás révén várta el közvéleményünk. A gazdaságosság javítását célozta a termésbiztonság növelése, a károsítók elleni védelem, a gépesített üzemeltetés megoldása. Valamennyi követelmény tekintetében az elmúlt évtizedekben igen jelentős haladást értünk el. Tisztázódtak az ültetvények létesítésének, kezelésének legjobb módszerei. Eljáró eredmények születtek a termésfokozás és termésvédelem tekintetében, a gépi begyűjtés és feldolgozás megoldott kérdés. Mindez mégsem eredményezett önköltségcsökkentést, de nem is szabad a gazdaságosságot a maggazdálkodás területére szűkítve értékelni.

A termesztés belterjesítése, gépesítése révén költségmegtakarítást ugyancsak ipari jellegű tömegtermelés feltételei mellett lehet elérni. Nem lehet csodálkozni azon, hogy belterjesen kezelt ültetvényekben termesztett fenyőmag költségei sem az első plantázsok létesítésekor, sem ma nem versenyképesek a (jobb esetben) véghasználati állományokban gyűjtött maggal. A magtermesztő ültetvény önmagában sohasem lehet gazdaságos, hanem csak akkor, ha az előállított szaporítóanyag genetikai értéke a többletráfordítást kiegyenlíti. Létkérdés ezért, hogy az ültetvényekbe a lehető legjobb genetikai tulajdonsággal rendelkező oltványklónok kerüljenek. Etekintetben a lehetőségek kiaknázásának még a legelején tartunk.

*

Visszatekintve, az említett hármas célkitűzést ma is érvényesnek fogadhatjuk el, sorrendjük egyben fontossági sorrend. Ebből következően az előttünk álló időszak legfontosabb feladata a szelekciós nemesítés, a termesztés céljainak és az ökológiai feltételeknek legjobban megfelelő egyedek felkutatása.